

یادداشت‌های مرحوم فضلعلی آقای تبریزی
از زعمای مشروطیت

گوشه‌ای از تاریخ مشروطیت ایران

(۲)

پنجشنبه غره شعبان ۱۳۲۴ - مجلس منعقد در قونسولخانه انگلیس مثل روز سابق بود و جمعیت تجار و عوامشان هم بیشتر گردید. در مدرسه حاجی صفرعلی هم در مسجد را باز نموده دعوت کسانی که بقونسولخانه نرفته و نمیرفتند بانجا شده عموم آقایان علمای شهر در آنجا حاضر شده اعلام نمودند که در مقاصد با آقایان سابق الذکر شریکند ولی از مجلس منعقد در قونسولخانه باهالی این مجلس پیغام نمودند که این مجمع شما معاصدت و معاونت برای ما نیست بلکه مایه شقاق و نفاق است و باعث این است که در دوری ما باز این اتفاقات دیگر بی نتیجه و حاصل نماید و مرادشان این بود که در اتفاقات دیگر آقایان رؤسا با دولت هم دست شده موافقت در مقاصد خود را شرط نموده با صدور دست خطی و عدآمیز یا وعده در آتیه و نحوه جماعت پیشنهاد و علماء و عوام را ساکت مینمودند و بعضی‌ها که میدیدند مطلب انجام نیافته عوام را متفرق کردند تهدیدات میکردند که هیچ اقدامی را نتیجه حاصل نمیشد علی‌هذا ترتیب را بنحوی برداشتند که با ایسن وضع تفرقه مردم نشود این بود که باهالی این مجلس سفارش نمودند که اگر در مدرسه حاجی صفرعلی آن مجلس را بنا نمایند یقین بدانید که ملت آمده و مجلس را متفرق خواهند نمود و لا

* جناب آقای دکتر محمدعلی مولوی - معاون سابق وزارت اقتصاد - از رجال دانشمند

اقتصادی و سیاسی معاصر.

یغفی ان الحق معهم و دیگر پیغام نمودند که باید جناب حاجی میرزا حسن آقای مجتهد و جناب حاجی امام جمعه و جناب حاجی میرزا محسن آقا سلمهم الله تعالی دخالت در این امر نمایند و دیگر پیغام نمودند که از فردا کسانی که بقونسولخانه انگلیس نمی آیند بنای مجلس را در مسجد محمدخان بیگلربیگی که در محله ارمنستان است و نزدیک بقونسولخانه انگلیس است نموده بی حضور این سدفتر نموده و حاضر آنجا شوند که از همدیگر حالا و مقالا مطلع شده اقدام نمایند.

از وقایع امروز این بود که چون صحبت نزاع مسلمین و ارامنه در بلاد روسیه بود در تبریز هم مختصر بهانه برای این فقره کفایت مینمود.

از طرف آنهاست که بضد مطالبه مشروطیت بودند بعضی اقدامات خفیه برای القای این فتنه شد ولی مفید نیفتاد و علت این شد که در چهارشنبه بیست و نهم که مبخواستند بقونسولخانه بروند چند نفری که رفتند اولاً در قونسولخانه مذاکره این فقره نمودند که ازدحام و هجوم جمعیتی بطرف ارمنستان خواهد شد باید سد این بشود که ازارامنه بتوهم اینکه این هجوم یا برای نزاع با ارامنه است و یا اینکه شاید تدبیری باشد برای اغفال آنها و هجوم بارمنستان اقدامی ناشایست نشود این فقره را بعقلای ارامنه فهمانیده و قونسولخانه انگلیس هم اهتمام لازم خود را درسد این توهم نمود این بود که دسایس خفیه محرک نشد که از مسلمین و ارامنه اقدامی ناشایست شود.

نظر باینکه وقایع جمعه دوم شعبان ۱۳۲۴ با وقایع روز قبل ارتباط دارد ذکر آنرا از جهت تداوم موضوع لازم میدانم امروز مجلس منعقد در قونسولخانه را استعداد تام تر شده ترتیب دفترخانه اعانه برای مجلس شورایملی دادند و اداره او را بنظارت جناب آقای ضیاء العلماء موکول نمودند و جمعی هم وجهی برای اعانه تحویل نمودند علمائی که بقونسولخانه نرفته بودند آنها هم در مسجد بیگلربیگی جمع شده چون جناب حاجی میرزا محسن آقا مجتهد را هم که مانع از حضور در این مجلس بودند علت ممانعت این نبود که اتهامی بودن در ضد مطالبه معدلت و مشروطیت داشته باشد یا اثری از این بابت ظاهر گردیده باشد بلکه بعضی را توهم این بود که از جهت این اریکه طالب امتداد این امر نشود و مدانه نماید از صحیح ممانعت دیروزی اغماض نموده بلکه کان لم یکن گذاشتند و غیر از جناب حاجی میرزا حسن آقای مجتهد و جناب حاجی امام جمعه همه در مسجد بیگلربیگی جمع شدند و جنابان آقا شیخ سلیم و آقا سیدهاشم و آقا میرزا جواد هم گاهی آمده نشسته یا اینکه بمنبر رفته بیان علت این اقدامات و مذاکره پاره ظلمهای معموله را نموده رفتند ولی امروز همت اهالی مسجد بیگلربیگی مصروف بر این بود که از اهالی مجمع قونسولخانه اذن و اجازه تحصیل

نمایند که در وسط شهر مسجدی یا خانه‌ای معین نموده در آنجا اجتماع نمایند و اهالی مجمع قونسولخانه که عوام با آنها بود قبول نکرده معاذیر را جواب گفتند که از جمله معاذیر این بود که اینجا احتمال القای نزاع مسلم و ارمنی میرود و او را جواب دادند که از این فقره مطمئنیم دیگر این بود که این مسجد متعلقاتی ندارد که کافی حوائج و مهمات مجتمعی از صبح تا شام بشود او را هم جواب دادند که خانه‌ای هم کرایه و معین می‌نمایم که استراحت‌گاه و سایر لوازم داشته باشد دیگر این بود که این مسجد از خانه‌های مجتمعی دور است و احتیاس در اینجا سخت است محذور او را هم جواب دادند که ما شب و روز در قونسولخانه هستیم مطالب را کفایت مینمایم سایر آقایان روزی دوسه ساعت طرف صبح و عصر جمع شوند بعد برای غذا خوردن و سایر حوائج در خانه‌های خود باشند من باب الاضطرار اذقات حذام فانتصوها فان القول ما قاتل حذام گفته اطاعت نموده بنا را به مسجد بیگار بیگی گذاشتند.

و از صحبت‌های امروز این بود که دونفر از آقایان را کنار گذاشته‌اید و روسای بلدند خوبی ندارد و در اول دعوت با اجتماع القای خلاف میشود اذن بدهید آنها هم بیایند ولی امروز این اذن حاصل نشد.

و از وقایع امروز این بود که علی ماقبل پیغامی بارامنه شد که دولت امنیتی برای شما ندارد و ارامنه هم در جواب گفتند که ما میدانیم ملت پی‌علاج درد خویش است و در این اجتماع کاری با ما ندارند اگر صدمه بیاورد آید از دولت دانسته مطالبه از دولت خواهیم نمود بعد ارامنه بقونسول انگلیس هم این اظهار را نموده آنهم همین جواب را داده بود.

در نامه‌ای حضرت مستطاب حجة الاسلام آقا سید کاظم آقا یزدی طلاب ثراه بمرحوم میرزا فضلعلی آقا مینویسد:

«رجاء وثیق سلامت وجود واستقامت مزاج شریف است انشاء الله تعالی از توجهات وای عصر عجل الله تعالی فرجه همواره بتائیدات و تسدیدات الهیه مخصوص بوده موفق خواهید بود بترویج دین مبین و تشیید مبانی و قواعد شرع مطهر متین مع دوام السلامه و العافیه مکتوب آنجناب بهمراهی جلالت مآب آقا میرزا محمدخان دام عزه و مجده واصل از اطلاع بر سلامت و توفیق بسیار مسرور شدم يك جلد از کتاب حدایق که ارسال شده بود دریافت شد از حسن نظم و اسلوب و ترتیب و وضع و بیانات شافیه و موفق بودن آنجناب بسی مشعوف شدم خداوند عالم جلت الاله بر توفیقات و تائیدات شما بیفزاید و توفیق اتمام آن اعطاء نماید در این آستانه مبارکه که علی مشرفها الاف صلواته السلام دوام توفیق آنجناب را مسئلت مینمایم البته اهتمام تام و بذل همت در انجام آن خواهید فرمود و انشاء الله تعالی

مرضی و مقبول ولی عصر عجل الله تعالی فرجه خواهد بود هنیا لکسم در خصوص اجسوبه استفتانات مدتی است استکتاب شده است خواستم بعد از استنساخ مروراجمالی بر آنها کرده باشم تا بحال فرصت نشده است و علی الظاهر لابدم از اینکه مراجعه و ملاحظه آن و حک و اصلاح آن را بعهد همت آنجناب قرار دهم هرچند از قرار معلوم مشاغل آنجناب نیز زیاد است خصوص در این اوقات لکن چون ملاحظه و مراجعه آن از جهاتی خالی از منفعت نیست انشاء الله بذل همت خواهید فرمود چنانچه در حفظ قواعد اسلامیة و قوانین شریعت مطهره نیز کمال سعی خواهید فرمود خداوند عالم جلت عظمته همه را مسوفی بدارد و بسآنچه رضای خودش در آن است و اصلاح فرماید جمع مفاصد را و عواقب امسور را بخیر و صلاح ختم نماید ادام الله تعالی توفیقکم و نائیدکم و السلام علیکم ورحمه الله و برکاته محمد کاظم - الطباطبائی»

۱- حدائق العارفین که در جامعیت آیات با تفاسیر آنها و اخبار با شرح آنها در ابواب کتاب کافی و من لا یحضره الفقیه و تهذیب و استنبصار و وافی و بحار و وسائل تالیف مرحوم میرزا فضلعلی آقا و جلد اول آن در تبریز در سال ۱۳۲۳ بچاپ رسیده است و این مجلد در عقل و جهل است و جلد دوم آن نیز نسبت بآیات بجامهت مزبوره را امکان نشده و روزگار فرصت نداده ولی نسبت باخبار بهمان شرح تمام شده است و آن خاتمه ای دارد که حاوی مقدمات کتب مزبوره است با بسطی در ذکر اکثر کتب اسلامیة خاصه شیعه امامیه در چند مجلد تمام شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

از محل تهمت پیرهیز

جائی منشین که چون نهی پای	تهمت زده خیزی از چنان جای
صوفی که رود بمجلس می	وقتی بچکد پیاله بروی
چون شهره شود عروس معصوم	بائی و پسیدیش چه معلوم

امیر خسرو دهلوی